

RECENSIES

EPICURUS

- Epicurus, *Brief over het geluk*, Groningen, Historische uitgeverij, 1995, 80 blz., Bfr. 500, ISBN 90 6554 292 2
- John van Eck, *Een tuin in het heelal. Een filosofische vertelling*, Nijmegen, SUN, 1996, 80 blz., Hfl. 19,50, ISBN 90 6168 4560

Het beeld van de wijze die in een wat beschermd huis of villa met een lommerrijke tuin onder een grote boom zijn leerlingen ontvangt om hen in alle filosofische bescheidenheid de weg naar het inzicht te laten vinden, heeft iets van de utopische aantrekkelijkheid die alleen maar nostalgisch kan stemmen. Dit vrije contempleren en mediteren in een klimaat van beschikbaarheid en vrijgevigheid is een droom, maar geen werkelijkheid van onze tijd. Als zij een beetje geluk hebben, beleven sommige filosofieleraars wel momenten die aan deze droom doen denken : wanneer ze in een seminariebibliotheek met enkele geïnteresseerde studenten rond een tafel zitten en zich ongestoord over een tekst kunnen buigen, hem lezen en hem commentariëren. Dit zijn de geprivilegieerde momenten die toch voor een ogenblik doen vergeten dat er een academisch bedrijf is, in toenemende mate door managers gerund, waar die zelfde leraren kopzorgen krijgen omdat ze alles wat ze doen netjes administratief moeten kunnen verantwoorden, omdat ze aan de 'kwaliteitszorg', de 'studiepunten', de uitgeschreven syllabus, de 'studiebelasting' van de studenten en de komende 'visitatie-commissie' moeten denken waarvoor ze nog allerlei rapporten moeten schrijven; ze zitten immers gevangen in een systeem van bemoeizucht. Er is een tijd geweest dat hoogleraren meer les gaven en aan hun studietafel zaten dan aan de vergadertafel waar ze nu allerlei beleidsnota's moeten bespreken en toepassen, opgesteld door zogeheten 'beleidsdeskundigen' - eigenlijk mensen die van echt onderzoek en onbevange lesgeven geen kaas gegeten hebben. Voor die lui is 'academische vrijheid' dan ook een lachertje; van tel is het organisatorisch activisme en het berekenbaar rendement. Het is bekend dat dit het einde van de hogeschool en van de universiteit betekent.

Van zo'n gedoe had Epicurus (± 340 v. Chr. - ± 270) geen last, maar zo onbezorgd was zijn leven ook niet. Geboren op het eiland Samos, trekt hij al vroeg naar Athene om zich (vermoedelijk) in de wijsbegeerte te bekwamen. Na enige jaren in Klein-Azië te hebben doorgebracht, keert hij in 306 (?) naar Athene terug om er tot zijn dood een teruggetrokken wijsgerig en tegelijk ascetisch leven te leiden. Kennelijk had hij nood aan isolement en zelfbescherming; ook het feit dat hij zou vereerd worden was hem niet vreemd, maar op het einde van zijn leven, zou een pijnlijke ziekte zijn gemoedrust niet hebben gestoord. Op zijn sterfbed schrijft hij aan zijn

leerling en vriend Idomeneus : "Op deze gelukkige dag, die tevens mijn laatste zal zijn, schrijf ik dit aan jullie. Mijn nierstenkolieken en de pijn die mijn dysenterie mij bezorgt, zijn zo erg dat erger niet mogelijk is. Maar tegenover dit alles staat voor mij de geestelijke vreugde die ik ondervind bij het terugdenken aan de gesprekken die wij hebben gevoerd".

Epicurus' leer die we slechts uit fragmenten en uit verhalen van anderen kennen, bevat een logica of systeem van grondbeginselen (*to kanonikon*), een fysica (*to fusikon*) en een ethiek (*to êthikon*). Zijn canon of systeem van basisprincipes betreft een visie op sensaties, anticipaties, affecten en de intuïtieve voorstellingen van het denken. Zijn fysica is grotendeels door het atomisme van Democritos geïnspireerd en is materialistisch en mechanistisch, bijgevolg niet teruggaand op een theonomie en ook niet opgenomen in een teleologie. Als er goden zijn, vermogen zij niets en kunnen ze ons ook niet straffen, noch in dit leven, noch erna; in een hiernamaals schijnt Epicurus niet te geloven. De kosmos of de Natuur is een gegeven, meer niet, en er is geen reden zich aan dit geheel te onderwerpen, alsof zijn werking als een Noodlot zou optreden. In de 'Brief aan Menoikeus' schrijft hij : "Het is immers altijd nog beter om in de mythische voorstelling van de goden te geloven dan om slaaf te zijn van het noodlot — een idee van de natuurfilosofen. De eerste visie biedt ons nog hoop om de goden milder te stemmen door ze te eren, maar de laatste brengt een noodzakelijkheid met zich die onafwendbaar is. Wie zou er voorts beter aan toe zijn dan hij die meent dat het toeval niet een god is, zoals de grote massa veronderstelt — een god doet immers niets op wanordelijke wijze —, maar is ook geen onzekere oorzaak. Hij meent niet dat het toeval iets toevoegt aan het gelukkige leven, hetzij ten goede, hetzij ten kwade, maar dat het slechts uitgangspunten levert voor een groot goed of kwaad" (§ 134, in de vertaling van Keimpe Algra; p. 51).

De grootste aandacht heeft Epicurus' ethica gekregen. Alleen bestaat hierover een hardnekkig misverstand, aangezien de hedendaagse betekenis van 'een epicuriër' helemaal geen asceet is, maar een verfijnde levensgenieter die de onthouding bij voorkeur vermijdt. Daartegenover staat de leer van Epicurus zelf dichter bij een strenge levensregel, die onderkent dat de lust wel het eerste is dat we als een bij ons passend goed hebben leren kennen, maar die tegelijk onderkent dat het steeds najagen van of toegeven aan lustgevoelens bijzonder nadelig is en helemaal niet van vrijheid in wijsheid getuigt. Vanuit pragmatisch oogpunt pleit hij voor matigheid, zoals een uitspraak tot een vriend illustreert : "Ik hoor van jou dat je lichamelijke aandringen nogal op seks gericht zijn. Welnu, zolang je niet de wetten overtreedt en niet tegen de goede gewoonten ingaat, en zolang je ook niet een van je naasten schade berokkent, of roofbouw pleegt op je lichaam, of je middelen van bestaan erdoor jaagt, kun je je neigingen naar believen volgen. Het is echter onmogelijk niet in een van deze toestanden te geraken. Want bij seks heeft nog nooit iemand baat gehad, en je mag al blij zijn als het geen schade doet" (p. 71; SV 51). Weinig hedendaagse epicuristen zullen zich in deze uitspraak herkennen. Epicurus zoekt daarentegen een vorm van berekend evenwicht, een lust of welbevinden, gekenmerkt door afwezigheid van pijn, gemis en behoefte. We moeten in dubbele negaties denken. Duidelijk is wel dat zijn lusteconomie geenszins het vluchtige op het oog heeft, maar duurzaamheid. Wie zich

immers van de grillen van de opdringerige lustgevoelens kan bevrijden en een langdurige gelijkgestemdheid kan bereiken, zal zijn lust als afwezigheid van onlust kunnen handhaven, tot de dood hem overvalt. Maar ook de dood hoeven we, volgens Epicurus, niet te vrezen, want dood en leven hebben met elkaar niets te maken : "wanneer wij er zijn, is de dood er niet, en wanneer de dood er is, zijn wij er niet meer. De dood, kortom, is iets dat noch de levenden noch de gestorvenen aangaat. Op de eersten heeft hij geen betrekking, en de laatsten zijn er zelf niet meer" (p. 46; Brief aan Menoikeus § 125).

Zoals Keimpe Algra, vertaler van de hier gepubliceerde tekst van Epicurus in zijn verhelderende inleiding opmerkt, is de leer van de Griekse wijsgeer vrij individualistisch. De authentieke epicuriër kan niet anders dan in het verborgene leven, teruggetrokken in de tuin, ver weg van de rumoerige buitenwereld — daar kan hij met vrienden gesprekken voeren over de kosmos, over hun esthetica en over de hedonistische calculus, over het economisch afwegen van lust en onlust. Over dit 'leven in het verborgene' merkt Cicero op "dat hij voor Epicurus' volgelingen zelf hoopt dat zij niet iedereen van dit principe zullen kunnen overtuigen. Want als niemand meer de verantwoordelijkheid op zich wil nemen om staatsman of politicus te zijn, zal het, vanwege de resulterende maatschappelijke chaos, snel gedaan zijn met de rust in de 'Tuintjes' waarin zij zich hebben teruggetrokken" (p. 39).

Deze uitgave, *Brief over het geluk*, door Keimpe Algra heel keurig ingeleid, vertaald en van aantekeningen voorzien, bevat drie reeksen fragmenten : 'Brief aan Menoikeus', de 'Authentieke leerstellingen' of '*Kuriai doxai/Ratae sententiae*' (RS) en de 'Vaticaanse leerstellingen' of '*Sententiae Vaticanae*' (SV).

Op een vrij originele manier weet John van Eck deze Epicurus-fragmenten en nog enkele andere, alsook overleveringen van Diogenes Laertius en enkele suggesties uit Thucydides' *Peloponnesische oorlog* en uit Lucretius' *De rerum natura* in een goed leesbare novelle te verwerken. *Een tuin in het heelal* vertelt hoe het er in Epicurus' tuin aan toegaat, hoe een nieuwkomer Pythocles er geïnitieerd wordt, daar van de wijsheid van de Meester, en van de rust en de stilte van het verborgene buiten de stad geniet, maar ook ontgoocheld raakt voor de onverschilligheid van het leed en de ziekte van anderen. De rust en de stilte worden wreed in hun wereldvreemdheid, de wijsheid mondt in zelfgenoegzaamheid uit als de noodlijdende en de zieke in de steek gelaten worden. Van Eck weet ook Cicero's kritiek in zijn vertelling te verwerken; zo ontsnapt zijn boeiend verhaal aan het beate.

Jacques DE VISSCHER